

ВЗАЄМОЗ'ВЯЗОК ПРОЯВУ ПСИХОЛОГІЧНОГО КОНФЛІКТУ З ЕМОЦІЙНОЮ СФЕРОЮ ПІДЛІТКІВ

Яновська Т.А.

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

В даній статті надається характеристика психологічного конфлікту як соціально-психологічного явища. Показані особливості прояву конфлікту у підлітковому віці. Аналізуються особливості емоційної сфери дітей підліткового віку. Звертається увага на зв'язок психологічного конфлікту з особливостями розвитку емоційної сфери дитини. Використано методики на виявлення рівнів конфліктності та тривожності, діагностики агресивності підлітків.

Ключові слова: підлітковий вік, конфліктність, тривожність, агресивність, особливості емоційної сфери підлітка.

Постановка проблеми. Підлітковий період є одним з найскладніших та найбільш важливих етапів у процесі становлення особистості дитини.

Психологічні особливості розвитку підлітка проявляються в різноманітних симптомах. На думку Д.Б. Ельконіна, перш за все, виникають труднощі у спілкуванні з дорослими: впертість, байдужість, негативізм. Нерозуміння з боку дорослого цих особливостей підліткового віку часто призводить до зіткнень, в яких кожна сторона прагне відстояти свою позицію. Тому для підліткового віку характерна конфліктність та наявність протиріч у різних сферах соціальної взаємодії дитини. Конфлікт як соціально-психологічне явище є фундаментальним для багатьох психологічних парадигм. Чимало зарубіжних та вітчизняних психологів присвятили свої роботи проблемі конфлікту, таких як З. Фрейд, М. Дойч, М. Шериф, К. Левін, Н. Гришина, Л. Петровська, В. Мясіцев, Т. Драгунова та інші.

На сучасному етапі, як показує психологічна практика, зростає кількість непристосованих до дорослого життя підлітків. Головним змістом цього віку є відчуття дорослості, що являє собою готовність до повноцінної і рівноправної участі в житті дорослих. В силу багатьох факторів діти підліткового віку не здатні до обґрунтованого відстоювання своєї позиції при веденні переговорів, вирішенні ускладнених ситуацій вдома, у школі, у спілкуванні з ровесниками. Це призводить до знаходження деструктивних рішень, а частіше – до конфлікту. Такими факторами виступають агресивність, тривожність, нестійка самооцінка, невпевненість у своїх силах та діях. Дана стаття спрямована на дослідження зв'язку конфліктної поведінки з емоційною сферою дітей підліткового віку. Зазначена проблематика на сучасному етапі являється актуальною, оскільки відображає труднощі взаємодії підлітків у контексті педагогічної або будь-якої іншої діяльності.

Об'єкт дослідження – психологічний конфлікт підліткового віку. **Предмет дослідження** – особливості зв'язку конфліктної поведінки з емоційною сферою підлітка. **Метою** є дослідження, на основі аналізу науково-теоретичної літератури, проблеми конфліктної поведінки підлітків та зв'язку її з емоційною сферою, за допомогою експериментального дослідження.

Основні завдання даної роботи являються: проаналізувати особливості конфліктної поведінки дітей підліткового віку; на основі вивчення літературних даних сформулювати уявлення про особливості емоційної сфери підлітків; провести експериментальне дослідження, яке б дозволяло визначити ступінь прояву конфліктності, тривожності, агресивності; за допомогою експериментального дослідження порівняти особистісні характеристики підлітків: конфліктність, тривожність, агресію; дослідити зв'язок конфліктної поведінки з емоційною сферою підлітка.

Важливою характеристикою міжособистісних відносин і становлення особистості зростаючої людини є її емоційність, яка може бути визначена як енергетичне забезпечення актуальних, життєво важливих потреб і моментів буття. Психологом Заїченко Н.У. було виявлено, що внутрішні конфлікти підліткового віку часто залежать від емоційного відношення до майбутнього [2, с. 197-208]. В силу свого психологічного розвитку підліток прагне до самостійності, відокремлення від дорослих у зв'язку з власним дорослішанням. Система відносин, яка складається з дорослими, породжує внутрішню установку до того, щоб віднести насторожено, а може й вороже, до будь-яких можливих впливів дорослого [6, с. 293]. Як зазначає Бойко В.В., в залежності від емоційного стану людей конфлікти бувають з високим, помірним емоційним накалом та без емоційного накалу [1, с. 207]. Більшість конфліктів виникає поза бажанням їх учасників. Головну роль у виникненні таких конфліктів відіграють так звані конфліктогени – слова, дії, які можуть призвести до конфлікту. Одним з таких конфліктогенів можна назвати прояв агресивності, форму реагування на стреси, що супроводжується рядом негативних емоцій і емоційних станів [3, с. 201]. Таким чином, спостерігається безпосередній та опосередкований зв'язок конфлікту з емоційним розвитком підлітка.

З метою проведення експериментального дослідження було використано методику Н.В. Кіршевої, Н.В. Рябчикової на виявлення рівня конфліктності [4, с. 236], методику на виявлення рівня тривожності, методику діагностики агресивності підлітків Басса-Дарки [5, с. 84].

Виклад основного матеріалу. Експериментальне дослідження проводилося на базі ЗНЗ № 19 м. Полтави серед учнів 7-х та 8-х класів. Вибірка складала 64 учня, по 32 дівчат та хлопців. Методика на визначення рівня конфліктності у підлітків була використана з метою виявлення конфліктної поведінки у структурі особистості підлітка (див. табл. 1).

Таблиця 1

Показники конфліктності підлітків

№ п/п	Рівень конфліктності	Дівчатка	Хлопчики
1	Нижчий середнього	3,3	3,3
2	Ледь нижчий середнього	10	16,6
3	Середній	23	6,6
4	Ледь вищий середнього	3,3	10
5	Вищий середнього	3,3	6,6
6	Високий	10	3,3

Отримані результати свідчать про наявність у школярів конфліктної поведінки при взаємодії з оточуючими людьми. Цікавить той факт, що серед

Показники тривожності підлітків

№ п/п	Назва показника	Ступінь прояву									
		Нормальний		Підвищений		Високий		Дуже високий		Надмірний спокій	
		Д	Х	Д	Х	Д	Х	Д	Х	Д	Х
1.	Шкільна	33,3	10	10	3,3	10	20	-	3,3	-	-
2.	Самооціночна	33,3	26,6	16,6	20	-	-	-	-	3,3	-
3.	Міжособистісна	23,3	16,6	16,6	13,3	13,3	16,6	-	-	-	-

досліджуваних не виявлено осіб з дуже низьким, низьким та дуже високим рівнем конфліктності.

Це говорить про те, що у підлітків ще не повністю сформовані вміння відстоювати свої інтереси та переконання, за допомогою аргументації. Досліджувани віддають перевагу гострому перебігу подій при вирішенні складних ситуацій у спілкуванні або такого, що наближений до гострого. Таким чином, в ситуації «напруженої атмосфери» підлітки не прагнуть до ухилення, співробітництва чи компромісу, а переходять до протистояння. Середній рівень конфліктності притаманний більшості учнів виборчої сукупності (29,6%). Високий – 13,3% опитуваних, а нижчий середнього характерний меншості школярів у даній виборці (6,6%). Як показують результати дослідження, дівчата більш схильні до прояву конфліктних стилів поведінки, оскільки високий рівень конфліктності у них проявився у 10%, а у хлопців – 3,3%. Провідним рівнем конфліктності для дівчат є середній (23%), а для хлопців – ледь нижче середнього (16,6%). Загалом вища конфліктність дівчат, на відміну від хлопців, може породжуватись деякою різницею між статевим дозріванням. Тобто потяг до незалежності, притаманний конфліктним особистостям, для дівчаток вже набув актуальності, а для хлопців – ще ні. Як відомо, потяг до незалежності є позитивною якістю особистості, але при прагненні робити «все, що я хочу» та при стиканні з бажаннями та поглядами інших, загрожує немінучими конфліктами.

Наступна методика з визначення рівня тривожності у підлітків даної виборчої сукупності була використана з метою виявлення внутрішньоособистісних конфліктів у структурі особистості підлітка. За методикою тривожність поділяється на три види: шкільна, самооціночна та особистісна. Кожний вид тривожності вказує на наявність внутрішньої напруги або при виконанні певного виду діяльності, або при оцінці себе, своїх можливостей та здібностей, або при взаємодії з навколишнім світом та оточуючими людьми (див. табл. 2).

В цілому по виборці підвищений рівень тривожності виражений за всіма трьома видами. Це свідчить про наявність внутрішньоособистісних конфліктів у ситуації навчальної діяльності, у структурі особистості підлітків та у процесі міжособистісної взаємодії. За результатами дослідження, показники шкільної тривожності для більшості дівчат (33,3%) мають нормальний ступінь прояву. По 10% дівчат мають підвищений та високий рівень її прояву. У хлопців же високий рівень шкільної тривожності домінує (20%), при цьому норма проявилася у 10% школярів. Враховуючи отримані результати, підкреслимо, що підвищена чи висока тривожність може породжуватися або реальним неблагополуччям учня, або існувати ніби всупереч об'єктивно благополучному положенню. Можна сказати, що хлопці-підлітки є більш тривожними при виконанні навчальної діяльності. Вони прагнуть гарно вчитися, відповідально ставляться до навчання, шкільної дисципліни. Однак таке «зовнішнє» благополуччя може досягатися дуже важко та при-

зводити до зривів, особливо при різкому ускладненні діяльності.

Показники ж самооціночної тривожності підвищені у хлопців, порівняно з дівчатами. Про це свідчить про домінування у хлопців (20%) підвищеного рівня прояву показників за даним типом тривожності. Нормальний рівень прояву самооціночної тривожності спостерігається у 26,6% хлопців і у 33,3% дівчат. Також для дівчат характерний надмірний спокій 3,3%. Хлопці ж більш відчують тривожність стосовно становлення структури власного «Я», розбіжності між «Я» реальним та «Я» ідеальним. Тривожність у таких випадках може породжувати конфліктність самооцінки, наявність у неї протиріч між високим рівнем домагань та достатньо сильною невпевненістю у собі. Отже, можна припустити, що саме наявність таких внутрішніх протиріч може впливати на вибір стилю конфліктної поведінки.

Слід звернути увагу на те, що для дівчат характерним виявився «надмірний спокій», для хлопців цей показник становить 0%. Подібна байдужість до неблагополуччя часто носить компенсаторний, захисний характер та може перешкоджати повноцінному формуванню особистості. Підліток ніби не допускає неприємний досвід у свідомість. Емоційне неблагополуччя в цьому випадку зберігається ціною неадекватного ставлення до дійсності, негативно впливає на продуктивність діяльності. Показник нормального рівня прояву міжособистісної тривожності притаманний 23,3% дівчат та 16,6% хлопців. При цьому 16,6% дівчат мають підвищений рівень тривожності і 16,6% хлопців – високий. Це свідчить про більший прояв міжособистісної тривожності у хлопців. Для дівчат цей показник становить 13,3%. Оскільки дівчата є більш активними у ситуаціях конфліктної взаємодії, міжособистісне спілкування може викликати у них більше проблем та суперечок ніж у хлопців, тому у процесі інтерперсональної комунікації дівчата є більш тривожними та схильними до конфліктної поведінки.

Методика діагностики стану агресії у підлітків даної виборчої сукупності була використана з метою виявлення показників прояву агресивності та ворожості. У методиці агресія поділяється на вісім видів. Показники прояву агресивності та ворожості у виборчій сукупності представлені у таблиці 3.

Таблиця 3

Показники прояву агресивності та ворожості у підлітків

№ п/п	Показник прояву	Агресивність, %	Ворожість, %
1	Високий	27	80
2	Нормальний	46	20
3	Низький	27	0

В цілому по виборці високий рівень ворожості виявлено у 80% досліджуваних. Високий рівень агресивності притаманний 27% дітей, низький – 27%. Нормальний рівень агресивності домінує у 46% учнів.

Агресивний тип особистості демонструє тенденції рухатись «проти людей». Він приймає людей такими, що налаштовані вороже, і відмовляється визнавати, що це не так, життя для нього – це боротьба усіх проти всіх. В основі його потреб закладене відчуття світу як арени, де виживають лише найбільш пристосовані, а сильні знищують слабших. Звідси головною потребою стає потреба керувати іншими. Разом з тим він потребує відчуття переваги, успіху, престижу чи іншої форми визнання. Визнання не тільки дає йому можливість стверджуватися, але й відкриває перед ним додаткову привабливість бути улюбленцем і здатним в свою чергу любити. Оскільки йому здається, що визнання таким чином приносить вирішення його конфліктів, воно стає його рятувальним міражем, за яким він іде.

Агресивний тип створює враження людини, яку повністю покинули внутрішні заборони. Він може добиватися задоволення своїх бажань, віддавати накази, виражати гнів, захищати себе. Але в дійсності у нього не менше внутрішніх заборон, ніж у інших. Під агресивністю підлітків можна розглядати властивість особистості, що характеризується наявністю деструктивних тенденцій, в основному в суб'єкт-суб'єктних відносинах. Кожна особистість має володіти певною мірою агресивності, але надмірний її розвиток сприяє розвитку конфліктної особистості. У нашому дослідженні 27% опитуваних можуть мати риси конфліктної особистості через надмірний розвиток агресивності.

Отже, в ході проведеного дослідження було отримано результати за трьома вимірювальними характеристиками: конфліктністю, тривожністю та агресивністю. На їх основі був проведений порівняльний аналіз особистісних характеристик підлітків, які підлягали дослідженню, та встановлений зв'язок конфліктної поведінки з вимірювальними характеристиками емоційної сфери – тривожністю та агресивністю.

Оскільки тривожність має три види, то доцільно порівняти показники саме міжособистісної тривожності, бо саме вона впливає на конфліктну поведінку в процесі інтерперсональної комунікації (див. табл. 4).

Таблиця 4

Показники прояву конфліктності, тривожності та агресивності підлітків

Ступінь прояву	Вимірювальний параметр		
	Конфліктність, %	Тривожність, %	Агресивність, %
Низький	6,6	39,9	27
Середній	70	29,9	46
Високий	23,3	29,9	27

На основі отриманих результатів, проведемо якісний аналіз, який є необхідною ланкою при встановленні зв'язку між конфліктністю та тривожністю і агресивністю.

Виходячи з отриманих даних, спостерігаємо наступну тенденцію:

- при низьких показниках ступеня прояву: чим нижчий показник конфліктності, тим вищий показник тривожності, а показник агресивності знижується у порівнянні з показником тривожності;

- при середніх показниках: середній показник конфліктності притаманний більшості досліджуваних, показник тривожності істотно зменшується, а показник агресивності, на відміну від показника тривожності, зростає, але не перевищує показник конфліктності;

- при високих показниках: конфліктність притаманна 23,3% вибірки, показник тривожності зростає відносно показника конфліктності, а показник агресивності знижується відносно показника тривожності.

Висновки. Отже, підлітковий вік – це складний перехідний період, коли дитина робить вирішальний крок зі світу дитинства у світ дорослих. Всі сфери життєдіяльності підлітка змінюються: провідна діяльність, соціальна ситуація розвитку, змінюється і розвивається особистість дитини, ієрархія її цінностей, мотивів, змінюється самоусвідомлення себе. Часто підлітковий період проявляється у критичних формах, до яких відносять конфлікти. Він виникає у сфері міжособистісної взаємодії як з однолітками, так і з дорослими. Конфлікти з однолітками можуть бути наслідком неприйняття думки підлітка референтною групою. Конфлікти ж з дорослими виникають на ґрунті небажання останніх визнати нові права та вимоги дитини. Підліток починає усвідомлювати себе як дорослу людину, і як наслідок, він вимагає від інших зміни старого типу ставлення на новий. Дорослі, у свою чергу, продовжують сприймати підлітка як дитину, обмежуючи його самостійність, свободу, відмовляючись визнавати ривність дитини. Саме це стає причиною виникнення протиріч та конфліктів у системі стосунків «дитина – дорослий».

Оскільки конфлікт є рушійною силою розвитку особистості протягом підліткового періоду, виділяють три фактори конфліктної поведінки на даному віковому етапі: об'єктивний фактор ситуації, соціально-перцептивний фактор та особистісний або психологічний фактор.

Результати, отримані в ході експерименту, говорять про наявність середнього показника конфліктності досліджуваних, високого показника шкільної та міжособистісної тривожності, високого рівня ворожості та нормального ступеня прояву показника агресивності.

При розмежуванні показників для дівчат та хлопців було виявлено певні відмінності. Дівчатам більш притаманні високі показники конфліктності, при цьому спостерігається високий показник міжособистісної тривожності. Хлопці ж менш конфліктні, хоча теж мають високі показники шкільної тривожності. Ворожість притаманна більшості досліджуваних, як і нормальний рівень прояву агресивності. Для встановлення зв'язку конфліктної поведінки з емоційною сферою дітей підліткового віку ми розглянули низькі та високі показники трьох вимірювальних характеристик і виявили, що для об'єктивного обґрунтування зв'язку конфліктності з емоційною сферою недостатньо виміряти показники тривожності та агресивності. Дослідження становило, що тривожність та агресивність впливають на розвиток конфліктної поведінки особистості. Щоб встановити зв'язок, необхідно провести додаткове дослідження, виміряти і порівняти усі компоненти емоційної сфери.

Список літератури:

1. Бойко В.В. Соціально-психологічний клімат колектива і людина / В.В. Бойко. – М.: Мысль, 1983. – 207 с.
2. Заиченко Н.У. Конфликтные характеристики межличностных отношений и конфликт между детьми и взрослыми / Н.У. Заиченко // Мир психологии. – 2001. – № 3. – С. 197-208.
3. Психология личности: словарь-справочник / Под ред. Т.М. Титаренко. – К.: Рута, 2001. – 201 с.

4. Психология личности: тесты, опросники, методики / Авторы-составители: Н.В. Киршева, Н.В. Рябчикова. – М.: Геликон, 1995. – 236 с.
5. Рогов Е.И. Настольная книга практического психолога: Кн. 1: Система работы психолога с детьми разного возраста / Е.И. Рогов. – М.: Владос, 1999. – 384 с.
6. Якобсон П.М. Эмоциональная жизнь школьников / П.М. Якобсон. – М.: Просвещение, 1966. – 293 с.

Яновская Т.А.

Полтавский национальный педагогический университет имени В.Г. Короленко

ВЗАИМОСВЯЗЬ ПРОЯВЛЕНИЯ ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО КОНФЛИКТА С ЭМОЦИОНАЛЬНОЙ СФЕРОЙ ПОДРОСТКОВ

Аннотация

В данной статье даётся характеристика психологического конфликта как социально-психологического явления. Показаны особенности проявления конфликта в подростковом возрасте. Анализируются особенности эмоциональной сферы детей подросткового возраста. Обращается внимание на связь психологического конфликта с особенностями развития эмоциональной сферы ребёнка. Использованы методики на определение уровней конфликтности и тревожности, диагностики агрессивности подростков.

Ключевые слова: подростковый возраст, конфликтность, тревожность, агрессивность, особенности эмоциональной сферы подростка.

Yanovskaya T.A.

Poltava National Pedagogical University named after V.G. Korolenka

INTERRELATION OF MANIFESTATION OF THE PSYCHOLOGICAL CONFLICT TO THE EMOTIONAL SPHERE OF TEENAGERS

Summary

In this article the characteristics of psychological conflict as a socio-psychological phenomenon. The following features of the conflict in adolescence. The features of the emotional sphere adolescents. Attention is drawn to the relationship of psychological conflict with special needs emotional sphere of the child. Methods used to detect levels of conflict and anxiety, aggressiveness diagnosis adolescents.

Keywords: teenage age, conflictness, uneasiness, aggression, features of the emotional sphere of the teenager.